

Industria în Chișinăul interbelic

*Ion Valer Xenofontov**

Abstract. Based on historical sources and specialised literature, the evolution of industry in Chișinău, Romania's second-largest city by population, is presented. The profile of the economic branch is presented from the perspective of the local environment, raw materials, investments, market reconfiguration, and economic disruptions. The following industrial branches are addressed: food and beverages; tobacco products; textiles, clothing, footwear, fur preparation and dyeing; tanning; detergent manufacturing; wax products manufacturing; construction materials manufacturing; foundries, etc. The Society of Craftsmen and Small Industrialists of Chișinău is also analyzed from a social-organisational point of view.

Keywords: *industry, economy, Society of Craftsmen and Small Industrialists, interwar period, Chișinău, Greater Romania.*

Preliminarii

Viața economică a Chișinăului interbelic a fost contextualizată cu cea a bunăstării generale a Basarabiei. Contemporanii sesizau faptul că dacă se vor face investiții în domeniul economic denumirea Chișinăului, de al doilea oraș al țării, „nu va mai fi un titlu nejustificat, ci o realitate”¹. Perspectivele economice au fost sesizate din profilul social al cetăținului, dar și al contextul politic internațional, al aflării Basarabiei la periferia atât a României întregite, cât și a Uniunii Sovietice. La 27 septembrie 1934, Inspectoratul Regional de Poliție Basarabia informa directorul general al Poliției și Siguranței Chișinău că „făcându-se investigații în regiunea noastră cu privire la zvonurile ce circulă în legătură cu reluarea raporturilor dintre noi și Rusia sovietică, s-au constatat următoarele: Într-adevăr versiunile sunt variate, depinzând de sentimentele și interesele diferitelor categorii de cetățeni. Comercianții speră într-o înviore a raporturilor economice și comerciale, monarhiștii ruși privesc reluarea raporturilor ca un nou obstacol pentru realizarea unei monarhii ruse după modelul celei de dinainte de război, iar refugiații ruși sunt îngrijorați că vor fi re-trecuți în Rusia, unde vor

* Dr., conf. univ., Institutul de Istorie/Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea de Stat din Moldova: ion.xenofontov@gmail.com

¹ A.S. Weinberg, *Chișinăul în trecut și prezent. Schiță istorică*, Chișinău, 1936, p. 40.

fi pedepsiți”². Această radiografie succintă redă starea de spirit a populației referitoare la coordonatele economice de epocă.

Industria: profilul unei ramuri economice

Basarabia a fost considerată o provincie „eminamente agricolă”. Descurajarea industriei ținea de faptul că practic lipsea materia primă. O problemă o constituia faptul că industria nu activa peste proporția de 50 la sută din capacitatea ei normală, majoritatea având o capacitate minimă de activitate. Cauzele decăderii industriei au rezultat din taxele majorate la transportarea materiei suplimentare, necesare atât fabricării, cât și transportării mărfurilor fabricate; dificultatea procurării de materie primă suplimentară necesară producției; lipsa capitalului ieftin pentru noi investiții etc.³.

Descompunerea Imperiului Rus, stabilirea frontierei la Nistru, problemele economice cu care se confrunta România postbelică au creat dificultăți de pătrundere a mărfurilor industriale pe piața basarabeană, de aceea în primii ani după unire s-a mizat pe industria Basarabiei ce continuau să satisfacă cerințele pieței locale. Ulterior, în condițiile concurenței naționale, astfel de ramuri industriale, ca prelucrarea lemnului, a fabricării materialelor de construcții, a industriei textile, a producerii utilajului agricol etc., au avut un rol marginal în economia provinciei. Pe de altă parte, constatăm o evoluție spectaculoasă a industriei alimentare, a producerii tutunului, sectoare industriale practic restabilite, fiind dotate cu utilaj inovativ, demonstrând pe parcursul unor ani rezultate mai înalte decât în perioada anterioară⁴. Anii decadenței industriei îi semnalăm ca fiind finalul Primului Război Mondial și criza economică mondială, iar apogeul vieții economice a fost atins în anul 1938.

Industria alimentară și a băuturilor

Alimentarea cetățenilor a generat o dezvoltare a industriei de profil. Existau anumite curențe normative în activitatea industriei alimentare. La 26 iulie 1926, Ștefan Stelian, șeful Serviciului Zootehnic și Sanitar Veterinar, medic veterinar primar al orașului Chișinău, îl informa pe edilul urbei că majoritatea întreprinderilor

² Vadim Guzun, *Chestiunea refugiaților de peste Nistru: documente diplomatice și ale serviciilor române de informații 1919–1936*, Cluj-Napoca, 2012, doc. 707, p. 876.

³ *Industria basarabeană*. În: *Basarabia Economică*. Buletinul Camerelor de Comerț și Industrie din Basarabia, Tipografia Statului (Chișinău), an. 21, nr. 3, 1939, pp. 4–14.

⁴ Maxim Gîrneț, *Industria în Basarabia interbelică*. Teză de licență / Facultatea de Istorie și Filosofie; Departamentul Istoria Românilor, Universală și Arheologie /Cond. șt.: Ion Valer Xenofontov, Chișinău, s.n., 2024, p. 82.

industriale și comerciale cu produse și alimente de origine animalieră funcționau în oraș fără nicio autorizație a primarului, singurul în drept a elibera astfel de documente în virtutea legislației. Drept urmare, a fost emisă o ordonanță a primarului pentru respectarea legislației în domeniu⁵.

Autoritățile tindeau să reglementeze procesul de furnizare a produselor alimentare. La 12 noiembrie 1919 s-a acceptat ca fabricile de mezeluri din Chișinău ale lui Kobalschi și C. să transporte din Călărași la Chișinău carnea ce rămânea neconsumată de populație, cu același drept însă nu au fost autorizați Ruvin Fleișman și Favel Moldoaver⁶.

Prima fabrică automată de mezeluri din Basarabia a aparținut lui G. Grabois și fiilor. Aceasta era amplasată pe str. Luminei, nr. 33. Magazinele fabricii se aflau în Piața Nouă, nr. 122–123, și Dragalina, nr. 49. La fel, produsele întreprinderii industriale se găseau spre vânzare în toate magazinele de coloniale din Chișinău. Fabrica executa comenzi pentru toate orașele din România⁷.

La sfârșitul anilor 1930, în urbe funcționa o singură fabrică de stearină, oleină și glicerină. Se afla în stare de organizare și o ducea dificil din cauza lipsei de capital, a prețurilor mari la materia primă față de prețul fabricatului și a unor dificultăți ce ținea de regimul vamal. Întreprinderea producea mărfuri de calitate însă activa cu mari întreruperi.⁸

La Chișinău funcționau mai multe mori sistemice. Prima Moară Automatică și Fabrică de Macaroane din Basarabia a fost cea a lui T.M. Cohan și se afla pe str. Petru Movilă, nr. 15–17–19. Motoarele aveau o putere de 352 HP. La moară lucrau 84 de oameni. Moara automată „Jacob Schwartzberg” era situată pe str. Ștefan cel Mare, nr. 178. Moara „Corenblit și Chișis” era amplasată pe str. Regele Ferdinand, nr. 105. Avea motoare de 30 HP și 54 de angajați. O altă moară sistematică a aparținut lui Simion Wechsler, fiind situată la Bariera Tighinei. La fel, menționăm Moara și Fabrica de Paste Făinoase „Hercules”. Moara fraților Ghendrich avea motoare de 80 HP și 50 de lucrători. La Bariera Orheiului se afla moara lui C. Gheorghiu. Avea motoare de 40 HP și cinci lucrători. Moara „Chieu și Bator” avea motoare cu o putere de 30 HP, având trei lucrători; moara „Cojusner saia”, cu motoare de 15 HP avea trei lucrători. Moara „Frenkel” se afla pe Calea Munceștilor”. Avea motoare de 40 HP și opt lucrători. Moara „Levenshn” avea motoare de 25 HP și 14 lucrători. Moara automată „Bogatâr” a fraților O. și Ș. Persecenschi avea motoare de 35 HP și 13 lucrători, fiind situată pe str. Bugeac,

⁵ Agenția Națională a Arhivelor, Chișinău (infra: A.N.A), 1404, inv. 1, d. 1456, ff. 44–45v.

⁶ *Ibidem*, F. 723, inv. 1, d. 25, f. 178.

⁷ *Anuarul Orașului Chișinău...*, p. 19.

⁸ *Caracterul industriei și comerțului din Ținutul Nistru*. În: *Basarabia Economică*, an. 21, nr. 2, 1939, p. 13.

nr. 2–4. Pe str. Visterniceni funcționa moara „Katzman” dotată cu un locomobil și o mașină cu pietre, aceasta era în stare să macine 30 de puduri pe oră⁹. O altă moară sistemică era „Victoria”, situată pe str. Bugeac, nr. 2.

Un act de vânzare-cumpărare din 1924 a unui teren din moșia Râșcanu, comuna Poșta-Veche, jud. Chișinău, predea condiția ca noul proprietar, Efrim Ohanovici, să construiască acolo o moară sistematică¹⁰.

În capitala Basarabiei funcționau și cinci mori țărănești: I. Cleiman (str. Petru Rareș, nr. 58), G. Gherșcovici și Z. (str. Ștefan cel Mare, nr. 37), C. Poleacov (Poșta Veche, nr. 17), M. Șvaițer (Bariera Sculeni, nr. 56) și L. Zilberman (Bariera Tighinei). Morile țărănești avea dreptul să ia în schimbul măcinișului vamă în natură (*uium*) sau un preț în numerar. Vama de grâu, orz sau secară obținută în acest fel nu putea fi comercializată decât sub formă de boabe, iar vânzarea trebuia dovedită cu acte legale¹¹.

Morile din Chișinău produceau cinci calități de făină, în loc de trei cât spunea legea¹².

David Rozenblat era constructor de mori, având atelier pe str. Mescianskaia, nr. 166, iar birou – str. Ștefan cel Mare, nr. 123. Oferea servicii pentru burate, site de mătase, din șmirghel, mașini de periat, mașini pentru vânturat crupe¹³.

Societatea Micilor Morari din Basarabia se afla pe str. Vasile Alecsandri, nr. 16.

Fabrici de paste făinoase dețineau T. Cohan (str. Principele Nicolae, nr. 15–19), Corenblit și Chițis (str. Regele Ferdinand I)¹⁴.

Majoritatea fabricilor de ulei din Basarabia erau situate la Chișinău. În calitate de materie primă se utilizau semințe de floarea soarelui, cânepă, rapiță. În cea mai mare parte, uleiul era consumat pe piața locală și parțial se furniza în alte provincii românești. Turtele oleaginoase se exportau în străinătate în totalitate¹⁵. Cea mai importantă fabrica de ulei, din cele șase, era Fabrica și Rafinăria de Uleiuri Vegetale „Palmira” (Bariera Tighinei). În anul 1937, pentru exploatarea în comun a acestei fabrici a fost înmatriculată firma societății în nume colectiv

⁹ A.N.A., 1579, inv. 3, d. 6, f. 8.

¹⁰ *Ibidem*, F. 110, inv. 1, d. 90, f. 40.

¹¹ *Controlul morilor țărănești*. În: *Basarabia Economică*, an. 21, nr. 3, 1939, p. 39.

¹² A.N.A., F. 1404, inv. 1, d. 3, f. 16.

¹³ *Anuarul Orașului Chișinău și al județelor din Basarabia și cu Calendarul pe anul 1924 = Адресно–Справочная книга „Весь Кишинев” с уездами Бессарабии и Календарь на 1924 год*, Chișinău, Editura „Ș. Șapoșnik” (str. Sinadino, 45), 1924, p. 86.

¹⁴ *Anuarul Chișinăului pe anul 1940*/Alcăt.: Al. Terziman și I. Kalughin, Chișinău, Editura „Arpid”, 1940, p. 64.

¹⁵ *Caracterul industriei și comerțului din Ținutul Nistru*. În: *Basarabia Economică*, an. 21, nr.2, 1939, p. 12.

I. și M. Gorișnic, Z. Kleiner, H.L. Lvov, V. Brohman, A. și B. Neustadt¹⁶. Alte fabrici de uleiuri vegetale erau „Fr. Filler” (str. Armeana Veche, nr 150), „Ș. Peresecenschi și M.” (str. Bugeac, nr. 2), „Iemen” a lui I. Lvov (str. Bulgară, nr. 55), „A. Lindin” (str. Schmidt, nr. 80), „E. Școlnic și B. Fainștein” (str. Badoglio, nr. 65)¹⁷. Un depozit de ulei vegetal, „Comision Flora” se găsea pe str. Dragalina, nr. 38¹⁸. La 15 decembrie 1926, s-a propus închiderea întreprinderii până la legalizarea ei. În ograda edificiului s-a constatat „un depozit de ulei, iar nu fabrică”¹⁹.

Ioina Feldman era proprietarul unui atelier (str. Kievului, nr. 34) de distilare a uleiului²⁰.

În martie 1940, fabricile de ulei din Chișinău nu funcționau din cauza lipsei de materie primă²¹.

Fabricile de crupe din Chișinău aparțineau lui A. Chirjnr, Gauzner și Șlit (str. Petru și Pavel, nr. 68), B. Ghelman (Iancu Văcrescu, nr. 12) și L. Tcaci (str. Badoglio, nr. 43)²².

Dacă în 1908 în Chișinău funcționau două unități economice producătoare de bere (Sofia Rapp și I. Șpirt)²³, atunci după unire erau înregistrate deja cinci fabrici de bere. Este vorba de Fabrica de Bere „Matus Chiperwaser” (str. Munceștilor, nr. 30–31), Fabrica de Bere „Darșin și Caț” „Bohemia” (str. Unirei), Fabrica de Bere și Ape Gazoase „Ioan I. Curț și fii” (fosta proprietate a Sofiei Rapp; str. Grădinilor, colț cu str. Sinadino), Fabrica de Bere „Nistru”, proprietatea lui C. Dezderli, (Sculeni, nr. 208) și Fabrica de Bere „Slava” (str. Mihai Viteazul, nr. 40)²⁴. În anul 1919 Fabrica de Bere și Ape Gazoase „Ioan I. Curț și fii” avea un ritm de producere de 600 de decaltri de bere pe lună. În 1923, Fabrica de Bere „Bohemia” comercializa produse în toate magazinele și restaurantele din oraș, iar livrarea la domiciliu era gratuită.

Pivnițele din curtea fostului imobil Pronin (str. Ion Inculeț, nr. 776), aflat în proprietatea Băncii Orașului Chișinău, au fost închiriate Fabricii de Bere „Luther” din București²⁵. În octombrie 1936, Friedrich Czell, proprietarul Fabricii de Bere „Luther” l-a reclamat parchetului pe fratele său Rudolf care și-a însușit 7 mil. lei prin fals de documente. „Denunțul a produs senzație în lumea economică”²⁶.

¹⁶ [Înmatriculări]. În: *Basarabia Economică*, an. 19, nr.1, 1937, p. 88.

¹⁷ *Anuarul Chișinăului pe anul 1940...*, p. 65.

¹⁸ A.N.A., 1404, inv. 1, d. 1456, f. 90.

¹⁹ *Ibidem*, f. 104.

²⁰ *Ibidem*, f. 2.

²¹ *Nevoile industriei basarabene*. În: *Basarabia Economică*, an. 22, nr. 3, 1940, p. 5.

²² *Anuarul Chișinăului pe anul 1940...*, p. 64.

²³ A.N.A., F. 136, inv. 1, d. 572, ff. 45–74.

²⁴ *Anuarul Orașului Chișinău...*, p. 5, 59.

²⁵ A.N.A., F. 1404, inv. 1, d. 1460, f. 22.

²⁶ *În octombrie 1936, proprietarul Fabricii de Bere Luther escrocat cu 7 milioane lei*. În: *Gazeta Basarabiei* (Chișinău), 17 octombrie 1936, p. 1.

Abram Cernenco, procuristul Societății Anonime din Cernăuți de Bere „Beresa”, domiciliat în Chișinău pe str. Leovei, nr. 86, avea un depozit de turnare a berii în sticle la Bariera Sculeni, nr. 165, în care a funcționat depozitul de bere „Luther”²⁷.

Din cauza concurenței neloiale a vinului, în 1939, la Chișinău, mai funcționa doar o fabrică de bere, și aceea funcționa cu neregularitate²⁸.

La capitolul fabrici de cognac și rachiu le menționăm pe cele ale lui „Fridman, Sudit 7 Co”, „Moghilovschi” (Barierei Sculeni)²⁹, „Șustov”. Fabrica de cognac „Elizar Reidel”, amplasată într-o clădire de piatră cu trei nivele, acoperită cu olane, era situată pe str. Botezat, nr. 2. lângă Bâc³⁰.

La 16 martie 1919 se solicita un permis de circulație în țară pentru un vagon de spirt și de vin produs la Fabrica „Moghilovschi”³¹.

Frații Radomschi erau proprietarii unei fabrici de spirt (Bariera Sculeni). Depozitul de spirt se afla pe str. Schmidt, nr. 122. O fabrică de spirt rectificat aparținea partenerilor „Babici & Manuilov”.

O problemă aparte o constituia cea a unităților de evaluare a cantității de producție. În februarie 1919 la depozitul de spirt din Chișinău exista doar un singur cântar³².

La 8 februarie 1928, Societatea „Alfa”, reprezentată de Iosif Babici, domiciliat pe str. Ion Inuleț, nr. 775, solicita Primăriei Chișinău un certificat constatator că lângă Fabrica de Spirt a funcționat în cursul anilor 1924–1926 și o Fabrică de Lichioruri, care în 1925 a prezentat probe că băuturile acesteia au fost aprobate pentru punerea lor în consumație de Serviciul Sanitar. La 7 martie 1928, dr. N. Simenl, medic-șef al mun. Chișinău confirma că Societatea „Alfa” deținea o Fabrică de Spirt ce a funcționat în anii 1924–1926, activând și în perioada vizată. Producea băuturi spirtoase ca cognac SOP, Rum. Imaica, calit. II; lichioruri „Creme de roze” și „Piperementa” ș.a.³³.

În 1928 s-a deschis Depozitul de Rachiu al Fabricii Societății „Clopotul de Aur”, proprietatea lui Nuța Șor, amplasat pe str. Haruzina, nr. 30³⁴.

Antrepozitele de vinuri basarabene erau reprezentate de Societatea „Stella” cu sediul pe str. Viilor, nr. 776. Proprietari erau F.A. și S. Cavalioti, dr. L. Tumarchin și N. Grobocopatel. Producea vinuri de masă și dulci în sticle și

²⁷ A.N.A., F. 1404, inv. 1, d. 1460, f. 31.

²⁸ *Caracterul industriei și comerțului din Ținutul Nistru*. În: *Basarabia Economică*, an. 21, nr. 2, 1939, p. 13.

²⁹ A.N.A., F. 1579, inv. 3, d. 6, f. 4.

³⁰ *Ibidem*, d. 76, f. 13.

³¹ *Ibidem*, F. 723, inv. 1, d. 16, f. 263.

³² *Ibidem*, d. 31 (I), f. 116.

³³ *Ibidem*, F. 1404, inv. 1, d. 1460, ff. 26–27.

³⁴ *Ibidem*, f. 1.

butoaie. Vânzarea era *en-gros* și *en-detail*. Oferea expedierea producției în toate orașele din țară³⁵.

Vinăria Preoțimii din Basarabia (Via Arhierescă) era o întreprindere a preoțimii aflată „între vii”, spre Valea Dicescu, între șoselele ce duceau spre Costiugeni și Hâncești³⁶. Era organizată cu scopul de a cultiva și recolta vin de calitate pentru necesitățile liturgice ale bisericii. A fost organizată în 1915, ca în anul următor să fie culeasă prima roadă. Vinul îmbuteliat în sticle se comercializa în prăvăliile din eparhie ale Fabricii de Lumânări. Administrator a fost preotul militar Gheorghe Sicorschi (1918–1922)³⁷, Dimitrie Dumbravă, absolvent al Seminarului Teologic și al Universității din Harcov, specialitatea Istorie, cântăreț la Biserica Nașterea Domnului³⁸.

În iunie 1926, Ion Baidaus, inginer-agronom, specialist oenolog, de la Școala Națională de Viticultură, intenționa să înființeze la Chișinău o fabrică de vin spumos prin impregnare și se interesa de formalitățile legale³⁹.

Societatea „Excelsior” reprezentată de M. Leicant, arenda un beci pe str. Regina Maria, nr. 69, pentru vinuri de desert⁴⁰.

Drojdia de vin era produsă de I. Beilis (str. Broșteanu, nr. 42) și D. Lipovețchi (str. Dragoș Vodă, nr. 57)⁴¹.

S-a estimat că industria morăritului, a berii, a spiritului, a vinului utiliza cantități substanțiale de produse agricole, contribuind astfel la valorificarea lor mai rezonabilă decât comercializarea lor pe piață ca materie primă⁴².

Saul Socoloveschi era proprietarul unei fabrici de conserve din fructe și legume. Întreprinderea se afla pe str. Pruncului, nr. 12⁴³.

La 19 iunie 1926, Ministerul Sănătății și Ocrotirii Sociale informa Direcția Igienă și Medicină Preventivă: „suntem informați că fabricanții de ape gazoase, ape minerale, vinuri spumoase etc., în loc să-și procure acidul carbonic necesar

³⁵ *Anuarul Orașului Chișinău...*, p. 15.

³⁶ Dimitrie P. Micșunescu, *Vizitând mănăstiri basarabene și bucovinene* /cu o prefață de Nicolae Iorga, București, Tipografia ziarului „Universul”, 1937, p. 34.

³⁷ Dinu Poștarencu, *Biserica Sf. Proroc Ilie din Chișinău*. În: *Identitățile Chișinăului*, ediția a IV-a, 19–20 octombrie 2017, Chișinău, Republica Moldova, Culegere de studii /Coord.: S. Musteață, Chișinău, Editura Arc, 2018, p. 234.

³⁸ *Vinăria Preoțimii din Basarabia*. În: *Anuarul Eparhiei Chișinăului și Hotinului*. Tipografia Eparhială (Chișinău), 1922, p. XXVII.

³⁹ A.N.A., F. 1404, inv. 1, d. 1456, f. 14. Doctorul în istorie Eduard Baidaus ne-a confirmă că acesta este vărul străbunicului său Filip Baidaus și presupune că Ion Baidaus a lucrat asupra acestui proiect după ce a revenit din Franța de la studii. „Din câte cunosc, i-a reușit în cele din urmă, dar la București” (Ed. Baidaus).

⁴⁰ A.N.A., F. 1404, inv. 1, d. 1460, f. 44.

⁴¹ *Anuarul Chișinăului pe anul 1940...*, p. 64.

⁴² *Industria basarabeană*. În: *Basarabia Economică*, an. 21, nr. 3, 1939, p. 5.

⁴³ A.N.A., F. 1404, inv. 1, d. 1456, f. 1.

fabricației de la fabricile de acid carbonic special autorizate, îl fabrică ei înșiși pentru a obține un produs mai ieftin, decât cel care îl furnizează fabricile de acid carbonic”⁴⁴. Drept urmare, se solicita organizarea unor controale inopinate pentru a depista ilegalitățile respective și a le aplica cu severitate sancțiunile legale. Fabricile de apă gazoasă obțineau autorizație în urma unor analize sanitare. Astfel, în 1926, în urma demersului înaintat de Solomon Gold, proprietarul Fabricii de Apă Gazoasă de pe str. Tighinei, nr. 28, o comisie a Laboratorului de igienă Chișinău, formată din chimiștii M. Șprițman și D. Rabinovici, au verificat localul pentru constatarea și luarea probelor la fața locului din aparatul pentru fabricarea apei gazoase. S-a notat ca aparatul pentru fabricarea apei gazoase era din alamă, iar peretele interior al aparatului – cositorite. Construcția aparatului era brevetată. Legătura între aparat și alte vase pentru fabricare, prin care trecea apa gazoasă se făcea prin tuburi de staniu. Au fost prelevate probe de apă gazoasă din parat și din tubul de staniu. S-a constatat că apa gazoasă nu conținea plumb, substanțe vătămătoare, impurități ocazionale, proprietățile organoleptice și fizice erau normale și, prin urmare, fabrica corespundea condițiilor de funcționare⁴⁵.

În urma demersului înaintat de către medicul-șef al mun. Chișinău către Prefectura Poliției Chișinău s-a propus închiderea fabricii de apă gazoasă de pe str. Muncești, nr. 249, proprietatea lui Teodor Calmuțui. Drept temei a servit faptul că unitatea respectivă funcționa în mod ilicit. Nu avea autorizație de funcționare și nu dispunea nici de certificat de condiții igienice⁴⁶.

În ianuarie 1928 în Chișinău activau 18 proprietari de fabrici de apă gazoasă (sifoane): Isaac Gohman (str. Sinagogilor, nr. 2, producea 75.000–100.000 de sticle de apă debitate în comerț); Balic Chiția (str. Petru Rareș, nr. 10, cca 5.000 de sticle); Nuhim Vitevschi (str. Râșcanu, nr. 58; cca 54.000 de sticle); Naftulea Husaclan (str. Alexandru cel Bun, nr. 63; 56.000 de sticle); Vladimir Clocov (str. Alexandru cel Bun, nr. 63; 240.000 de sticle); Saim Șerman, str. Ștefan cel Mare, nr. 73; 10.000 de sticle); Mordco Șvarț (str. Schmidt, nr. 58; 12.000 de sticle); Aron Blanc (str. Schmidt, nr. 32; 12.000 de sticle); Iacob Furman (str. Alexandru cel Bun, nr. 36; 5.000 de sticle); Smerel Zilherberg (str. Alexandru cel Bun, nr. 46; 16.000 de sticle); Cherș Procupeț (str. Alexandru cel Bun, nr. 23; 25.000 de sticle); Matus Ștempres (str. Alexandru cel Bun, nr. 54; 6.000 de sticle); Solomon Gold (str. Tighinei, nr. 28; 5.000 de sticle); Daniil Reilis (str. Schmidt, nr. 90; 1.200 de sticle); Coifman Țudic (str. Alexandru cel Bun, nr. 65; 1.000 de sticle); Vasiman Ioaif (str. Armeană, nr. 57; 3.000 de sticle); David Furdman (str. Sf. Ilie,

⁴⁴ *Ibidem*, ff. 20v, 33–33v.

⁴⁵ *Ibidem*, d. 1460, ff. 35–40.

⁴⁶ *Ibidem*, ff. 115–117.

nr. 29; 1.000 de sticle); Volf Reznic și Iosif Pincev (str. Andreevscia, nr. 12; 27.000 de sticle)⁴⁷.

În 1935, Serviciul Sanitar al municipiului Chișinău era informat că unele fabrici de apă gazoase substituie și întrebunțează pentru debitarea apei gazoase sticle cu numele altor fabrici, cauzând astfel un prejudiciu fabricilor a căror sticle au fost folosite și producea dificultăți pentru controlul sanitar⁴⁸.

Fabrica de Cvas și Limonadă a lui S. Subotin era situată pe str. Ștefan cel Mare, nr. 176. Producea limonadă din fructe și renumitul cvas din pâine⁴⁹.

Potrivit analizei chimice al Laboratorului de igienă, Secția chimie, cvasul de fructe produs de Șeindlea Ruhvargher, domiciliată pe str. Ștefan cel Mare, nr. 75, avea proprietăți normale și nu conținea substanțe nepermise (zaharină, metale toxice, urme străine, coloranți străini, substanțe antiseptice, fără impurități), fiind astfel recomandat pentru comercializare. Cvasul era de culoare galben-clar, mirosul era slab aromat, gustul dulce-acrișos, aspectul – tulbur. La examenul microscopic se observa drojdie. Aciditatea totală era de 2,015% (calculată ca acid lactic). Fabrica se afla pe str. Alexandru cel Bun, nr. 56⁵⁰.

O ramură aparte a industriei alimentare o constituia cea a dulciurilor. Între 1918 și 1944 în Basarabia au funcționat 49 de cofetării, din care 10 produceau nemijlocit bomboane. Una din cele mai cunoscute a fost manufactura de zaharicale din Chișinău a lui Sava Garaguli, născut în 1870. Era un brunet de statură mijlocie, de naționalitate rus, creștin ortodox, căsătorit. Acesta la 1 iunie 1924 solicita autorităților cartea de maistru în meseria de cofetar, afirmând că a activat în calitate de ucenic în domeniul vizat pe parcursul a 13 ani, iar în calitate de lucrător de la 20 de ani. Cartea de meșter i-a fost eliberată lui Sava Garaguli la 2 decembrie 1926. Domiciliul și manufactura de producere a bomboanelor lui Sava Garaguli se afla str. Sf. Gheorghe, nr. 15⁵¹. Fabrica lansa zilnic produse noi⁵². Potrivit martorilor de epocă, „Fabrica lui Garaguli” era mică, tot lucru (ciocolată, bomboane) se executa manual. Lucrătorii activau câte 12 ore pe zi. Munca era sezonieră, doar iarna. Femeile în vârstă erau repartizate la învelirea bomboanelor. Printre lucrătorii și ucenicii lui Sava Garaguli era și Gheorghe Seniuc, născut în 1890 în comuna Meleşeni, jud. Orhei, rus, de religie creștin ortodoxă, domiciliat pe str. Sadovaia, nr. 39. În curtea manufacturii se afla o căsuță ce servea pe post de punct administrativ,

⁴⁷ *Ibidem*, ff. 4–21.

⁴⁸ *Ibidem*, f. 254.

⁴⁹ *Anuarul Orașului Chișinău...*, p. 32; *Anuarul Chișinăului pe anul 1940...*, p. 73.

⁵⁰ A.N.A., 1404, inv. 1, d. 1460, f. 49.

⁵¹ Pârlea-Conoval Veronica, *Bucuria: 60 de ani*, Chișinău, 2006, p. 3, 10.

⁵² [Publicitate]. În: *Basarabia Economica. Buletinul Camerelor de Comerț și Industrie din Basarabia* (Chisinau), an. 19, nr. 1, ianuarie 1937, p. 110.

iar în celelalte edificii se aflau secțiile de caramelă, de cofetărie, de fierbere și depozitele. Potrivit surselor orale:

„Atunci frigidere nu erau, pregăteam ciocolata și o așezam afară, în forme speciale pe zăpadă. Disciplina era foarte strictă. Nimeni nu întârzia și nu pleca mai devreme de la lucru. Ca să nu se întâmple furturi la întreprindere, iar muncitorii să-și îndeplinească munca cinstit, boierul-cofetar Garaguli, la sfârșitul săptămânii de muncă, vineri, le dăruia muncitorilor pachete mari de bomboane și bani în plic pentru munca îndeplinită. Dacă îndrăzneai să furi, după asemenea atitudine și cadouri din partea stăpânului, erai concediat. Pachete mari cu bomboane pe gratis se mai dădeau la Paște, la Crăciun și alte sărbători importante. Dacă era nevoie de lucrat peste normă, se dădeau cadouri speciale”⁵³.

În 1944, din cauza represiunilor bolșevice, proprietarul Sava Garaguli a fost nevoit să se retragă peste Prut. Așa cum a demonstrat cercetătoarea Vera Pârlea-Conoval, pe baza acestei structuri economice s-a creat, ulterior, în 1946, viitoarea Fabrică de Producere a Bomboanelor „Bucuria” (poartă această denumire din anul 1962)⁵⁴.

Proprietatea Fabricii de Bomboane din comuna Chișinău a lui Nuhim M. Rozenberg era amplasată pe str. Schmidt, nr. 22, 54 și 82 (actualmente, str. Mitropolit Varlaam). Întreprinderea producea bomboane, caramele, rahat, marmeladă⁵⁵. Bombonierul N.M. Rozenberg era de religie mozaică, având și câteva magazine de bomboane, unul de care se afla str. Schmidt. În 1933, la fabrica patronată de N.M. Rozenberg activau 54 de angajați, inclusiv Naum Steinberg, Hasea Caminskaia, Mendel Abramovici, Chers Stihelman Chers, Ruhlea Bolter, Naum Haschim ș.a. În 1938, ucenicii aveau un salariu de 1,50 lei pentru fiecare kilogram prelucrat, concediu de odihnă de 15 zile, în afară de sărbătorile legale și se obligau „să păstreze secretul întreprinderii”. Anagajații treceau de câteva ori pe an examenul medical. De menționat faptul că în baza infrastructurii fabricii lui Nuhim M. Rozenberg de pe str. Schmidt, nr. 82, în perioada sovietică a funcționat o secție a Fabricii de Bomboane „Bucuria” în care se produceau „Monpasele”⁵⁶.

Un alt patron de fabrică-manufactură de bomboane a fost Velizarie Mihailovici, născut la 1 octombrie 1866 în Serbia, creștin ortodox, domiciliat pe str. Ecaternovskaia, nr. 28⁵⁷.

Alte cofetării din capitala Basarabiei erau cele a lui Iosif Fulsson „Bombs de Romania” (str. Mincu, nr. 10), „Zelman O. Levtov” (str. Tighina, nr. 77), „Bernier”

⁵³ Veronica Pârlea-Conoval, *op. cit.*, pp. 10–16.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 3, 10.

⁵⁵ *Anuarul Orașului Chișinău...*, p. 59; *Anuarul Chișinăului pe anul 1940...*, p. 63, 77.

⁵⁶ Veronica Pârlea-Conoval, *op. cit.*, pp. 10–14.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 14.

(str. Alexandru cel Bun, nr. 46), „Perlov” (Piața Nouă, nr. 130)⁵⁸. Gheorghe Ghețiu avea un atelier de cofetărie pe str. Armenească, colț cu str. Leovei, nr. Leovei, nr. 38⁵⁹.

Cele cinci fabrici de mezeluri erau: „Grabois și fii”, fondată în anul 1888, (str. Dabija-Vodă, nr. 33), „L. Covalschi” (str. Pușkin, nr. 14), „P. Bociarov” (str. Pușkin”), H. Poleacov (str. Alexandru cel Bun, nr. 11)⁶⁰, „Dm. Poleacov” (str. Alexandru cel Bun, nr. 11). În baza unui certificat eliberat de Serviciul Sanitar al Municipiului Chișinău, Dimitrie Poleacov a exercitat comerț de fabrică de mezeluri în localul propriu. În 1928 a decedat și afacerea a fost preluată de soția acestuia, Csenia Poleacova⁶¹.

Chișinăuienii se aprovizionau de la 18 ferme de produse lactate: 3 unități se aflau pe str. Averescu, 2 – str. Brătianu.

Fr. Filler (str. Ștefan cel Mare, nr. 176) și I. Sebel (Drumul Muncești, nr. 237) produceau gheață artificială pentru necesitățile consumatorilor local și doar în sezonul de vară⁶².

Prin urmare, constatăm o diversitate de produse alimentare fabricate în Chișinău. Unele fabricate erau destinate cetățenilor, altele erau direcționate spre alte localități. Cu alte cuvinte, Chișinăul nu era doar un consumator de bunuri materiale, ci și un bun furnizor pe piața locală.

Fabricarea produselor de tutun

Cultura tutunului a reprezentat o ramură în plină ascensiune în Basarabia. În anul 1918, recolta de tutun în spațiul pruto-nistean a fost de cca 70 de puduri de hectar⁶³. Tutunul era de calitate superioară, fiind solicitat atât în țară, cât și în exterior, în mod special în țările nordice. După calitate era clasificat în tutun de lux și din calitățile I–III. Exista tutun tăiat, tabac, țigarete și țigări de foi. În această ramură erau antrenate cca 30.000 de familii⁶⁴. În 1926, în Basarabia suprafața de tutun cultivat era de cca 15.000 ha, iar recolta anuală era de 5 mil. tone⁶⁵.

O serie de măsuri legislative aveau menirea de a stabili cadrul legal de trecere sub monopolul statului a rezervelor de tutun, precum și a produselor fabricate din acesta. În acest sens au fost emise: Legea din 17 mai 1918 de rechiziționare a

⁵⁸ *Anuarul Orașului Chișinău...*, p. 59; *Anuarul Chișinăului pe anul 1940...*, p. 63, 77.

⁵⁹ A.N.A., F. 1404, inv. 1, d. 1460, f. 114.

⁶⁰ *Anuarul Orașului Chișinău...*, p. 172; *Anuarul Chișinăului pe anul 1940...*, p. 64.

⁶¹ A.N.A., Fond 1404, inv. 1, d. 1460, f. 32.

⁶² *Anuarul Chișinăului pe anul 1940...*, p. 64.

⁶³ *Recolta de tutun*. În: *România Nouă* (Chișinău), an. II, nr. 162, 9 septembrie 1918, p. 2.

⁶⁴ Petre V. Cazacu, *op. cit.*, pp. 65–68.

⁶⁵ Ing. Spătaru, *Buletinul „Astreii”*. *Clădiri noi în Basarabia*. În: *România Nouă* (Chișinău), an. III, nr. 97 (320), 1926, p. 1.

tutunului din Basarabia; Legea din 10 august 1918 de stabilire a prețurilor la tutunul din Basarabia rechiziționat pentru trebuințele statului la 200–350 lei/pud; Legea din 24 octombrie 1918 de menținere a taxei de 40 ruble/pud pentru tutun din recolta anului 1918⁶⁶.

A existat o politică a statului de a edifica construcții pentru strângerea tutunului în foi de la cultivatori. La Orhei a fost edificat un depozit de fermentare a tutunului din cărămidă și piatră brută, la Florești – beton armat. Regia Monopolurilor Statului a intenționat să construiască o fabrică de tutun la Chișinău. În primăvara anului 1926 a terminat de edificat un depozit mare, la marginea orașului, amplasat pe malul Bâcului. În vederea completării ansamblului de clădiri ce urma să constituie fabrica nouă s-a intenționat să se construiască încă 2–3 magazii, un pavilion pentru atelierele fabricii, o uzină, locuințe pentru personal⁶⁷.

La Chișinău funcționau următoarele fabrici de tutun: Asociația pentru fabricarea tutunului „Flora” se afla pe stradala Popovescă, nr. 8b; „Basarabia” (str. Teodor, nr. 15), avea un magazin pe str. Schmidt, nr. 50; „Moldova”(str. Antonovsca, nr. 6), avea un magazin *en-gros* pe str. Schmidt, colț cu str. Bulgară; „Luceafărul” producea țigarete și tutun în pachete (str. Armenească, nr. 86).

Lucrătorii fabricilor de tutun, animați de ideile promovate de insurgenții bolșevici, erau în epicentrul diferitor greve. La 10 mai 1920 angajații de la Fabrica de Tutun „Moldova” au declarat grevă cerând sporirea salariilor⁶⁸. În iunie 1920, lucrătorii Fabricii de Tutun „Luceafărul”, în număr de 28, erau în grevă, iar restul – lucrau. Motivul grevei era faptul că fabrica neascuțind la timp cuțitele, tăietorii au pierdut o jumătate de zi, aceștia cerând să li se achite pierderea, provocată din cauza neglijenței fabricii, patronii însă au refuzat și din această cauză a fost declanșată greva⁶⁹.

O altă fabrică de tutun se afla pe str. Armenească, nr. 32. Era proprietatea lui N.P. Vahovschi, B.V. Liberol și B.S. Roitman. Avea specialități de țigări, țigarete și tuburi de calitate superioară. Dispunea de magazin special pentru furnizarea mărfurilor. Produsele erau distribuite în toate magazinele din Chișinău și din Basarabia⁷⁰.

Frații Hvatcovschi vindeau specialități de țigări Havana pe str. Alexandru cel Bun, vizavi de pasaj⁷¹.

⁶⁶ Vezi: *Bugetul Directoratelor din Basarabia, aprobat prin Înalțul Decret Regal nr. 2197 din 7 iunie 1919*. În: *Basarabia economică*, nr. 2–8, 1919, p. 68.

⁶⁷ Ing. Spătaru, *op. cit.*, p. 1.

⁶⁸ A.N.A., F. 723, inv. 1, d. 30, f. 91.

⁶⁹ *Ibidem*, F. 680, inv. 1, d. 3197, f. 232.

⁷⁰ Radu Osadenco, *Chișinău 1918. Ghid-album al orașului*, Chișinău, Editura „Epigraf”, 2018, pp. 154–158.

⁷¹ *Debit special de tutun*. În: *România Nouă* (Chișinău), an. II, nr. 162, 9 septembrie 1918, p. 2.

Combaterea contrabandei de tutun era în vizorul siguranței generale, comisarariatului poliției care au făcut percheziții în oraș în august–septembrie 1926. Ca urmare a perchezițiilor a fost găsită la milionarul și proprietarul B.V. Liberol o mașină de produs țigări. Liberol a fost amendat cu 15.000 lei, iar mașina – confiscată⁷².

Fabricarea produselor textile, de îmbrăcăminte, încălțăminte, prepararea și vopsirea blănurilor

Asigurarea cu vestimentație și accesorii inerente acestei ramuri economice a generat dezvoltarea branșei respective.

La Chișinău funcționau următoarele fabrici de tricotaj: „Ahva” Frați Nuhim și Șmil Șor (str. Vlăhuță, nr. 13), „Rostex” I. Lerner (str. Mihai Viteazul, nr. 40), „Sphinx” (str. Vladimir de Herța, nr. 19). O altă fabrică de tricotaje îl avea ca proprietar pe A. Talal și se afla pe str. Schmidt, nr. 36. Fabricile de tricotaje erau mici, având 2–3 cai putere și până la 10–15 lucrători. Din cauza pierderilor suferite, la începutul anului 1938, Fabrica „Sfinx” (avea 100–120 de lucrători) s-a lichidat⁷³.

Fabrica de Textile „Ahva” a fraților Nuhim și Șmil Șor a fost fondată în anul 1928. Frații Șor aveau o bogată experiență în fabricarea de textile. Forța motrice era un motor de 20 HP cu o consumație de 20.000 kg motorină pe an. Au fost instalate mașini comandate din străinătate, inclusiv 10 războaie de țesut. Localul fabricii era închiriat contra sumei de 4.800 lei anual. Suma era redusă deoarece întreprinzătorii au reparat clădirea pentru care au investit 100.000 lei. Drept materie primă se întrebuițea bumbac și semi-lână, câte 10 t de fiecare produs pe an. Era preconizată producerea pânzei de bumbac, batiste și cearșafuri de pat. Era preconizată producția unei cantități de 100.000–120.000 m². Numărul lucrătorilor era de 18–20, toți fiind supuși români⁷⁴.

Fabrica de Tricotaje a Societății „Sphinx” producea tricotaje și împletituri din lână pură. Avea permanent în depozit pulovere bărbățești și de damă, mănuși, bonete etc.⁷⁵.

Frații Radomâslischi erau proprietarii Fabricii de Postavuri aflate la Bariera Sculeni. Tricotaje de lână se producea la Fabrica „Switz”, situată pe str. Gării, nr. 2.

În 1937, în Chișinău funcționau trei fabrici de țesătorie, cea mai importantă fiind Fabrica de Țesătorie „Arcigo”.

⁷² *Combaterea contrabandei de tutun*. În: *România Nouă* (Chișinău), an. III, nr. 77, 2 septembrie 1926, p. 3.

⁷³ *Caracterul industriei și comerțului din Ținutul Nistru*. În: *Basarabia Economică*, an. 21, nr.2, 1939, p. 14.

⁷⁴ Arhivele Naționale ale României (București) (infra: ANR), F. Ministerul Industriei și Comerțului. Direcția Industria Textilă, d. 43/1928, ff. 1–4; F. 1404, inv. 1, d. 1460, ff. 59–60.

⁷⁵ [Publicitate]. În: *Basarabia Economică*, an. 19, nr. 1, ianuarie 1937, p. 110.

Fabrica de Pălărie „S. Grinberg” se afla pe str. Alexandru cel Bun, nr. 102 (curte). Producea pălării de dame din fetru și velur și pălării bărbătești. Prețul era „mai ieftin ca la București cu 100%”⁷⁶.

Fabrica „Ș. Școlnic” producea ghete de dame și de copii, după „ultimele fașoane”. Comenzile urgente se executau timp de 24 de ore. Fabrica de încălțăminte se afla pe str. Armeană, nr. 32, colț cu str. București.

Câte un atelier de calapoade și tocuri de lemn dețineau A. Țuleac (str. Cetatea-Albă, nr. 10), Langbart și Goldberg (str. Coșbuc, nr. 10).

Atelierul mecanic de calapoade de lemn a fost înființat de Anton Țuleac în anul 1927. În atelier activau un meșter și patru calfe. Ca materie primă se întrebuința lemn de carpen și fag, care se aducea din țară și se solicita o reducere de 30%. Întrebuința anual 100.000–150.000 kg lemn de carpen și de fag. Producea câte 30–50 de perechi de calapoade pe zi. Avea un capital de 525.000 lei, iar capitalul operativ – 100.000 lei. Atelierul era construit din cărămidă, fiind acoperit cu olane. Clădirea avea o lungime de 11 m, lărgime – 6 m, iar înălțimea – 3,5 m. Clădirea și terenul erau estimate la 250.000 lei. Atelierul era dotat cu următoarele mașini: ferestrea circulară (20.000 lei), ferestrea panglică (40.000 lei), mașină de copiat calapoade (140.000 lei), mașină de șlefuit (15.000 lei). Forța motrice era produsă de un motor de 8 HP (60 000 lei)⁷⁷.

Din cele 26 de boiangerii chimice ce funcționau în Chișinău, cele mai multe – 4 – îi aparțineau lui Strașun și fiilor. Era cea mai veche și renumită boiangerie cu aburi și curățătorie chimică, fondată în anul 1897. Centrala se afla pe str. Universității, nr. 20. Sucursale se aflau pe str. Alexandru cel Bun, nr. 100, nr. 58; Pușkin, nr. 17; str. Mitropolit Gavriil, nr. 20. Presta serviciile de curățătorie chimică pentru haine bărbătești și de damă; vopsitul diferitor straie de lână și de bumbac în diferite culori moderne; curățătorie specială pentru mănuși; avea spălătorie de aburi pentru albituri; vopsirea și afumarea pieilor și blănărilor. Firma a fost distinsă cu 2 medalii de aur pentru perfecta executare a lucrului. Își făcea publicitate ca fiind „prima fabrică de vopsit și curățătorie chimică”⁷⁸. Curăța chimic și vopsea în diferite culori orice fel de haină. Avea o secție de prelucrare a blănurilor. Refăcea plușurile. Firma Strașunilor era urmată de cea a lui B. Perelmutter – posesor a trei boiangerii – str. Pușkin, nr. 18; str. Ștefan cel Mare, nr. 85; str. Haralambie, nr. 116⁷⁹.

La mijlocul anilor 1920, în Chișinău funcționau 12 blănării: „Barenboim” (str. Șmidt, nr. 63), „I. Beloiercovschi” (str. Alexandru cel Bun, nr. 102), „B.

⁷⁶ [Publicitate]. În: *România Nouă* (Chișinău), an. III, nr. 29 (252), 5 iulie 1926, p. 4.

⁷⁷ ANR, F. Ministerul Industriei și Comerțului. Direcția Industria de Lemn, d. 33/1928, ff. 1–3.

⁷⁸ [Publicitate]. În: *România Nouă* (Chișinău), an. III, nr. 97 (320), 1926, p. 4.

⁷⁹ *Anuarul Orașului Chișinău...*, pp. 60–61.

Beloiercovschi” (și atelier) (Schmidt, nr. 123), „I. Diner” (str. Mihai Viteazul, nr. 58), Fildman și Levit „Pinschi” (str. Haralambie, nr. 98), „U. Fih” (str. Haralambie, nr. 65), „R. Fin” (Alexandru cel Bun, nr. 110), „U. Gofștein” Casa Soborului), „I. Rofman” (str. Ștefan cel Mare), „B. Șpetner” (Palatul Primăriei), „M. Șvarț” (atelier) (str. Haralambie, nr. 64), „I. Urman” (str. Ștefan cel Mare, nr. 112)⁸⁰.

Atelierul de blănărie „B. Beloțerscovschi” se afla pe str. Schmidt, nr. 123, vizavi de hotelul „Savoia”. Primea comenzi pentru diferite articole de blănării, vopsit, cules și înfrumusețat. De prelucrarea blănurilor se mai ocupau S. Cușnir (str. Griviței, nr. 2), R. Cușnir (Dragalina, nr. 40).

Sfera de consum, și cea de producere și întreținerii a industriei produselor textile, de îmbrăcăminte, încălțăminte, preparare și vopsire a blănurilor era una diversificate, având ramificații extinse în întreaga arteră urbană.

Tăbăcării

Cele mai cunoscute fabrici de piele din Chișinău erau „Schwartzberg”, „Josef Berber”, „S. Vexler” (str. Ismailului, Bariera Tighinei). Proprietari de tăbăcării erau B. Bubis (str. Tăbăcărie Veche), L. Cuciuc (Bariera Tighinei). Tăbăcăriile „Calul” aparțineau lui F. Averbuh (str. Blanduzei, nr. 24), iar „Triumf” lui L. Apotecher și M. (Bariera Tighinei).

La 6 iunie 1920 pe str. Ștefan cel Mare, între Cutuzov și Moghilevsca, au fost depistate manifeste bolșevice prin care se îndemna muncitorii din oraș pentru ziua de 7 iunie la o grevă⁸¹. Animați de aceste idei, la 28 iunie 1920, lucrătorii Fabricii de Piele „Schwartzberg”, str. Băilor, nr. 9, au declarat greva pentru a li se majora salariul de la 150 lei pe săptămână la 330 lei. Din 15 lucrători n-au lucrat decât trei⁸².

În conformitate cu legile sanitare române s-a dispus ca pe parcursul a trei luni (până la 17 noiembrie 1926) să se închidă tăbăcăria și argăsitoria de pe str. Mateevici, nr. 52, proprietatea lui Simion Cușnir. Legislația prevedea că acestea trebuiau instalate doar în afară de oraș⁸³. La 8 decembrie 1926 Simion Cușnir informa autoritățile că a suprimat lucrul și a închis tăbăcăria și argăsitoria de pe strada menționată și ruga să i se elibereze o autorizație pentru deschiderea în același local a unui atelier pentru spălatul și vopsitul chimic a pieilor prelucrate, „care manipulare nu produce nici un miros neplăcut și nicio vreo infecție”⁸⁴.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 60.

⁸¹ A.N.A., F. 723, inv. 1, d. 30, f. 157.

⁸² *Ibidem*, f. 209.

⁸³ *Ibidem*, d. 1456, ff. 39–42.

⁸⁴ *Ibidem*, f. 99.

Pe str. Haralambie, nr. 52, funcționa, fără nicio o autorizație Fabrica de Articole de Piele „Elbe”. Producea cordoane, portmonee, poșete de dame, serviete, portvizite, bretele etc. Era proprietatea fraților Leiba și Moïșe Becher. La 17 noiembrie 1926, dr. N. Siminel a constatat faptul că localul era la etaj, având o singură ieșire prin curte, fiind compus din antreu și cinci despărțituri făcute din lemn. Camere erau astfel instalate încât trei erau ocupate de fabrică, iar două erau locuința proprietarului. Locuința se afla în cel mai restrâns contact cu fabrica, având ieșire prin fabrică. Camerele din fabrică erau mici în comparație cu numărul lucrătorilor, neavând nici un fel de ventilare. În una din camerele fabricii se afla și locuința servitoarei. Având un pat de dormit și de haine, iar în antreu era instalată o sobă de fier de gătit mâncare, bucătăria lipsind. Nu exista instalație de apă. Nu exista cameră de dezbrăcat, amenajată cu lavoare, cu masă de mâncat pentru lucrători. La fel nu exista cameră pentru depozitarea de materiale fabricate. Lucrătorii aveau haine murdare, nu aveau șorturi⁸⁵. Aceeași situație o constata la 29 decembrie 1926 și dr. Aivaz, de la circumscripția III medicală, însoțit de subcomisarul Nicolae Paun și agentul sanitar Gherasim Herhilou. Cei 28 de lucrători (în majoritate, tinere) lucrau în trei camere, în condiții neigienice. În urma unor demersuri și a îndeplinirii obiectivelor înaintate fabricii, la 5 ianuarie 1927, fabrica a obținut autorizație de funcționare⁸⁶.

Fabricarea detergenților

În Chișinăul interbelic au funcționat nouă fabrici de săpun. Fabrică de Săpun și Parfumerie, aflată pe str. I.C. Brătianu, nr. 15, era cea mai mare fabrică din domeniul respectiv din țară. Era o companie anglo-română, proprietar fiind Ștefan Collaro. Avea un centru comercial pe str. Bulgară, nr. 45⁸⁷. Fabrica „Benderschi și Masis”, aflată pe str. Mincului, nr. 59, producea săpun de rufe. O Fabrică de Săpun deținea și Eparhia Chișinăului. Frații Feldman erau proprietarii Fabricii de Săpun de pe str. Armeană, nr. 50. Lazar Trahtenberg era stăpânul unei fabrici de săpun de rufe. La fel, săpun de rufe producea și Fabrica de Săpun „Victoria” de pe str. Armenească. Zemstva Chișinău a deținut o Fabrică de Săpun pe str. Ostrovscaia. Fabrica de Săpun „Union” a lui Z. Kleiner se afla pe str. Sf. Vineri, nr. 5⁸⁸.

Sodă și leșie producea Z. Kleiner și L. Lvov pe str. Sf. Vineri.

În iunie 1926 i s-a eliberat un certificat de salubritate lui Nison Barschi pentru fabricarea primitivă (fără mașini) a leșiei în localul său de pe str. Mihai

⁸⁵ *Ibidem*, ff. 86–89v.

⁸⁶ *Ibidem*, ff. 106–107, 113, 116, 119.

⁸⁷ *Ibidem*, d. 1460, f. 110.

⁸⁸ *Anuarul Orașului Chișinău...*, pp. 4–5; *Anuarul Chișinăului pe anul 1940...*, p. 74.

Viteazul, nr. 18. Solicitatul se obliga să lucreze singur pentru a-și procura mijloacele necesare pentru existență⁸⁹.

Fabricarea produselor din ceară

La 21 decembrie 1870, în ograda Casei Arhiepiscopale a fost creată Fabrica de Lumânări, care din 1883 a intrat în proprietatea instituției ecleziastice. În perioada interbelică Fabrica se afla pe str. Alexandru cel Bun, nr. 73. La întreprindere se produceau lumânări din ceară curată de albine pentru necesitățile lăcașelor de cult. Fabrica avea dreptul să deschidă prăvălii în diferite puncte ale eparhiei la care să comercializau lumânări, unt de lemn și tămâie în orice cantitate, după prețurile stabilite de Administrația Eparhială. Lumânările aveau ștampila „Fabrica Eparhială de Lumânări din Chișinău”. Profitul din vânzarea lumânărilor și a obiectelor bisericești obținut în cele 24 de prăvălii ale fabricii era destinat așezămintelor de binefacere și culturale, utilizate la ridicarea și întreținerea de școli, zidirea și împodobirea de biserici, îngrijirea de văduve, orfani, infirmi etc.⁹⁰ Se putea produce anual până la 160.000 kg lumânări. Fabrica se bucura de ocrotirea legii monopolului, privilegiu obținut și după Unire. În pofida acestui fapt, în iulie 1919 s-a constatat faptul că speculanții au umplut eparhia cu lumânări false⁹¹. În anul 1926 s-a intervenit la Ministerul de Finanțe în vederea scutirii de impozite a Fabricii de Lumânări. S-a argumentat că „Fabrica eparhială de lumânări bisericești nu este o întreprindere comercială, ci o instituție de utilitate publică, întrebuițând venitul său în scopuri înalte naționale, culturale de binefacere”⁹². Din veniturile Fabricii erau direcționate donații pentru întreținerea Seminarului Teologic din Chișinău, Școala Eparhială de Fete, școlile spirituale de băieți din Chișinău, Edineți și Ismail, Societatea Misionară *Frățimea Nașterea lui Hristos*, Școala de Cântăreți, orfelinate, aziluri. Din veniturile Fabricii s-a contribuit la înființarea Facultății de Teologie din Chișinău. Fabrica a participat cu suma de 4 mil. lei (clădirea întregă a costat 25 mil. lei) la construirea clădirilor Seminarului Teologic *Episcopul Melhisedec* din Ismail⁹³. Fabrica era administrată din iconom stavrofor Sofronie Celan, confesorul Bisericii *Sf. Nicolai* (președinte) și trei membri: preotul Ioan Stoicov, din parohia Uspenscoe, jud. Cetatea-Albă, protodiacon Teodor Ursachi, Catedrala arhiepiscopală din Chișinău, și Ilie Tcacenco, tehnicianul fabricii. Exista

⁸⁹ A.N.A., F. 1404, inv. 1, d. 1456, f. 22.

⁹⁰ *Ibidem*, F. 723, inv. 1, d. 10 (I), f. 46.

⁹¹ *Ibidem*, d. 12, ff. 167–167v.

⁹² Pentru scutirea de impozite a Fabricii de Lumânări s-a intervenit la Ministerul de Finanțe cu următoarea adresă, împrăștiată pe la toți parlamentarii. În: *Luminătorul*. Partea oficială, an. 59, nr. 23, 1926, p. 2.

⁹³ *Ibidem*, pp. 3–4.

și comisia mixtă a fabricii care se pronunța în privința activității structurii. Era constituită din preoții Alexandru Baltaga, de la parohia Călăraș, jud. Orhei, Ioan Știucă, de la Biserica *Sf. Proroc Ilie* din Chișinău și Ioan Sava, de la Biserica *Toți Sfinții* din Chișinău⁹⁴. Alături de comercializarea lumânărilor și cea a icoanelor constituiau monopolul Bisericii⁹⁵.

Lumânări se mai produceau în fabricile lui M. Booc „Jupiter” (Malina Mică), I. Corelenștein (str. Alecu Russo, nr. 1), V. Grosman „Neva” (str. Schmidt, nr. 111)⁹⁶. Fabrica de Lumânări „Schwarțberg și Sudet” se afla pe str. Unirei, nr. 25⁹⁷. Un atelier de producere a lumânărilor avea și Avram Agitștern, amplasat pe str. Leovei, nr. 18⁹⁸. În februarie 1928, Șmil Gordenștein și-a transferat Fabrica de Lumânări de pe str. Armenească Veche, nr. 148, pe str. Antonova, nr. 1⁹⁹.

Unele fabrici de lumânări și-au extins domeniul de activitate. Astfel, lui Alexandru Filipov, domiciliat pe str. Haruzina, nr. 17, i s-a eliberat certificat ca să producă la Fabrica de Lumânări de pe str. Balșovscaia, nr. 13, următoarele preparate: muștar praf, piper, vanilină, scortșoare, paprica¹⁰⁰.

Fabricarea materialelor de construcție

În Chișinău funcționau 11 fabrici de cărămizi. După Marele Război, în urma exproprierii, transferului și împărțirii averilor, Fabrica de Cărămidă a familiei Purcel¹⁰¹ (nobil din Basarabia, cărora li era atribuit și un sector în Chișinău „la Purcel”) a fost practic ruinată¹⁰². Cărămizile produse la fabrica lui E.V. Purcel și piatra albă din proximitatea carierilor de la Făurești și Brăila au fost utilizate la edificarea Băncii Orașului Chișinău.

Cele mai multe fabrici de cărămidă din Chișinău – 5 – se aflau la Poșta Veche, fiind proprietățile lui Klein, M. Averbuh, U. Cleiman, T. Cleiman, I. Priser.

Fabrica de țigle, teracotă, cărămizi, ceramică „Klein” din Chișinău se afla pe str. Poștei, nr. 126. A fost fondată în 1900 de către negustorul Gustav Vilghelmovici

⁹⁴ *Fabrica de Lumânări Bisericești din Chișinău*. În: *Anuarul Eparhiei Chișinăului și Hotinului*, Chișinău, Tipografia Eparhială, 1922, pp. XXII-XXIII.

⁹⁵ *Basarabia. Considerațiuni agricole, economice și statistice*, Chișinău, Institutul de Arte Grafice „România Nouă”, 1919, p. 330.

⁹⁶ *Anuarul Chișinăului pe anul 1940...*, p. 64.

⁹⁷ *Anuarul Orașului Chișinău...*, p. 5.

⁹⁸ A.N.A., F. 1404, inv. 1, d. 1460, f. 111.

⁹⁹ *Ibidem*, f. 23.

¹⁰⁰ *Ibidem*, f. 24.

¹⁰¹ Casa familiei Purcel se afla pe str. Iași, nr. 14 (astăzi, str. Nicolae Iorga).

¹⁰² Întreprinderea s-a redeschis la sfârșitul anilor 1940, purtând pe rând mai multe denumiri, până la cea actuală, Combinatul de Materiale de Construcții „Macon”. Veronica Conovali, *Oameni care au fost...* În: *Cugetul*, nr. 4, 2005, pp. 74–76; Sergiu Tabuncic, *Neamul Purcel în trecutul Chișinăului*. În: *Revista de Istorie a Moldovei* (Chișinău), nr. 4 (104), 2015, p. 145, 149.

Klein, iar în 1905 a trecut la Filipina Klein. La 21 aprilie 1926, fabrica a fost trecută în gestiunea lui Victor Serrer (cetățean francez), mare proprietar-industriaș din Chișinău (str. Mihai Viteazul, nr. 43), Carol Klein, proprietar din Chișinău, și Ivanovici Gheorghe, proprietar din Chișinău. Prețul total al fabricii era estimat la 5 mil. lei, inclusiv 430.000 lei costa terenul și clădirile. Forța motrice a fabricii era un motor de țigeli de sistemul Diesel de 75 HP, cu toate accesoriile. Materia primă utilizată era lut simplu și lut refractar. Lutul simplu se utiliza în cantitate de 1.500 t pe an. Lutul refractar se utiliza în cantitate de 80 t pe an. Dacă lutul simplu era utilizat din localitate, lutul refractar era adus din străinătate (Polonia). Cantitatea maximă produsă pe an era următoarea: cărămidă – 500 t, cărămidă refractară – 75 t, țigle – 500 t, teracotă – 135 t, țevi – 64 t. Numărul lucrătorilor era de 50 de persoane (25 de bărbați și 25 de femei de credință ortodoxă), toți supuși români și locuitori de la Poșta Veche. Personalul administrativ era format din 2 persoane (un reformat și un creștin ortodox), la fel și cel tehnic. Fabrica apela la serviciile gărilor Visterniceni și Chișinău. Din combustibil se utiliza motorina, în cantitate de patru vagoane pe an și lemne de foc în cantitate de 50 de vagoane. Fabrica dispunea de următoarele instalații: mașină de frământat lut (amestecătoare preparativă); mașină de valțuri pentru frământat lut (amestecătoare pentru țigle), pres revolver cu 5 tiparuri (presă automată); patru patroane pentru tuburi și țigle, aparate de tăiat și făcut țigle, 20.000 rame de lemn pentru uscat țigle; transmisiunile și curelele mașinilor; diferite forme de ghips pentru fabricarea teracotei și 250 de bucăți de forme de ghips pentru ornamente de sobă. Fabrica activa câte 7 luni pe an, iar pe zi câte 10 ore. Produsele se comercializau în Chișinău și erau distribuite în toată țara¹⁰³. În 1927, are loc restructurarea întreprinderii, fapt dictat de necesitatea asigurării viabilității economice și a profitabilității pe o piață cu concurență sporită. La profilul de activitate se mai adaugă fabricarea și negoțul varului. Întreprinderea se numea „Societatea Anonimă Română pe acțiuni Ceramica–Klein”¹⁰⁴.

În suburbia Visterniceni, Bariera Tighinei, se afla Fabrica de Cărămidă și Olane „Constructor” a lui A. Zonis și David Brohman. Comenzile se dădeau la Birourile Brohman, str. Mihai Viteazul, nr. 52¹⁰⁵. Într-un document din anul 1930 erau amintiți doar doi salariați: Iosif Colodici și Abram Berștain¹⁰⁶.

¹⁰³ ANR, F. Ministerul Industriei și Comerțului. Biroul Industriei Ceramică și Materiale de Construcții, d. 7/1927, ff. 1–5v.

¹⁰⁴ Sergiu Tabuncic, *Materiale arhivistice inedite referitoare la Societatea pe Acțiuni Ceramica–Klein din Chișinău (1927–1943)*. În: *Anuarul Institutului de Istorie al Moldovei* (Chișinău), 22 decembrie 2016, 2017, pp. 255–295.

¹⁰⁵ *Anuarul Orașului Chișinău...*, p. 52.

¹⁰⁶ Sergiu Tabuncic, *Noi cercetări asupra producției tegulare din Basarabia (sec. XIX–prima parte a sec. XX)*. În: *Anuarul Institutului de Istorie al Moldovei* (Chișinău), nr. 5, 2015, p. 225.

M. Beniamovici avea fabrica pe str. Alexandru cel Bun, nr. 1, fiind specializat în producerea sobelor de teracotă. Îi avea ca angajați pe Gherșon Frenchel, Vasile Bostan, Ioan Bucatari, Ioan Mir, Serghei Mir, Ignat Nedbaliuc, Serghei Poiană și Nicolae Poiană¹⁰⁷.

Fabrica „Cheramica” era în proprietatea Fraților Creimer și Odeschii. G. Cleiman avea fabrică în suburbia Slobozia¹⁰⁸.

Prima fabrică automată de cărămizi presate, țigle, tuburi etc. a aparținut lui Maior Constantin Pascu. Era situată la Bariera Tighinei. În vara anului 1931 între Maior C. Pascu și hamalii de la linia CFR a izbucnit o tensiune pe chestiunea de salarizare¹⁰⁹.

Fabrica „Frații Bronfman” (Drumul Băcioiului, nr. 2) producea sobe și articole de teracotă, șeminee etc. În magazinul Fabricii, situat pe str. Alexandru cel Bun, colț cu Armeană, nr. 94, se comercializau: olane de Marsilia și rotunde pentru acoperișuri, țevi pentru canalizări, teracote pentru sobe albe din străinătate, cărămidă refractară pentru construcții, plăci pentru podele în diferite culori, table de tuci, uși și diferite accesorii pentru construcția sobelor, cuptoare portative pe roți¹¹⁰. Această fabrică a fost în epicentru unei plângeri făcută de Rudea Colodej, domiciliată în str. Băcioi, nr. 15, împotriva fraților Bronfman. La 1 septembrie 1936, petiționara a înaintat președintelui Camerei de Muncă Chișinău sesizarea referitoare la faptul că a lucrat la Ianchel Bronfman și Moişe Bronfman timp de 7 ani, primind câte 30 lei zilnic. Fiul ei Gherș a lucrat și el tot la numiții primind 150 lei săptămânal. În ultimul timp patronul nu le oferea de lucru și la începutul lunii august i-au concediat fără preaviz legal, rămânându-le datori cu suma lei 691 lei¹¹¹.

Fabrica de Beton „H. Marineanschi” se afla pe str. Broșteanu, nr. 50.

Zelțer și Zelicovici (str. Ștefan cel Mare, nr. 57) erau producători de var.

Turnătorii

Fabrica de Turnătorii de Fontă „S.G. Mocan” se afla pe str. Schmidt, nr. 1. Avea turnătorie de tuci și bronz, sudaj de tăiat metalele cu autogena. La comandă fabrica motoare noi de diferite puteri motrice. La fel, producea, mașini de presat struguri, oleaginoase cu toate accesoriile lor. Repara automobile, diferite mașini agricole, instalări de mori, reparații de diverse motoare. Se oferea garanție pentru

¹⁰⁷ *Ibidem*.

¹⁰⁸ *Anuarul Orașului Chișinău...*, p. 67.

¹⁰⁹ Sergiu Tabuncic, *Noi cercetări asupra producției tegulare...*, pp. 225–227.

¹¹⁰ *Anuarul Orașului Chișinău...*, p. 13; [Publicitate]. În: *România Nouă* (Chișinău), an. III, nr. 97 (320), 1926, p. 4.

¹¹¹ Sergiu Tabuncic, *Noi cercetări asupra producției tegulare...*, pp. 227–228.

buna calitate¹¹². Tot pe str. Schmidt se afla Turnătoria „Lange” a lui M. Sicorscaia. Fabrica de Turnătorie „Gotlib” se afla pe str. Muncești, nr. 287, iar a lui R. Grosman – str. Ștefan cel Mare, nr. 1.

Inginerul tehnolog Ștefan Ioan Sârbu (Serbov) (1850–1919, Chișinău) a fost proprietarul unei turnătorii de fontă din Chișinău.

Atelierul Mecanic a lui Pinea Voldenblanc a fost înființat în anul 1923 și se afla pe str. Iașilor, nr. 31. Clădirea atelierului mecanic era construită din piatră, acoperită cu tablă din fier. Forța motrice era produsă de un electro-motor de 2 HP ce valora 10.000 lei. Drept combustibil se utiliza cărbuni de forje în cantitate de 35 kg în 24 ore. Producea diferite piese în cantitate de 5 000 kg pe an și diferite reparații. Personalul era format de patru meseriași și trei calfe, toți supuși români. Pe parcursul a 24 de ore atelierul utiliza câte 20 kg de aramă, fier – 10 kg, oțel – 10 kg, compoziție – 18 kg, toate aduse din Germania. Drept combustibil se utiliza cărbune de forje transportat din Germania. Atelierul era dotat cu un strung de tocit, o mașină de găurit, patru menghine, o forjă. Toată instalația atelierului valora 60.000 lei. Atelierul producea anual câte 5.000 piese și diferite reparații mecanice.

Alte industrii

Prima fabrică basarabeană de curele pentru transmisiuni „Fortuna” și Biroul de Agentură și Comision era amplasată pe str. Ștefan cel Mare, nr. 92. Producea curele din piele și chrom de tras simple, duble, triple de diferite dimensiuni. Curele infinite pentru dinamo-mașini, garnituri, curele de cusut și legat tăbăcite chromate și pergament. Se utiliza clei chimic pentru curelele de transmisiuni¹¹³.

Fabrica Societății Maeștrilor Dulgheri „Munca” a fost creată în anul 1918. Se afla pe str. Haralambie nr. 72, iar o sucursală pe str. Haralambie nr. 65. Primea comenzi pentru diferite mobile și mobilier pentru întreprinderi și instituții. La depozitul fabricii se afla un mare asortiment de mobilă moale, dormitoare, dulapuri produse la Viena¹¹⁴. Proprietari de fabrici de mobilă erau și Fr. Goldberg (str. Sf. Vineri) și Averbuh Hazin (str. Berthelot). Fr. Balaban, producător de parchete, avea fabrica pe str. Botezatu, nr. 5.

Prima Fabrică de Oglinzi din Basarabia se afla pe str. Anton, nr. 6. Executa oglinzi, cristale și vitrouri. Fabrica aparținea lui M. Malchin.

În Chișinău funcționau patru fabrici de vată. Fabrica de Vată „M. Litvac” (str. Bulgară, nr. 69), „S. Trahtenbroit” (str. Cahul, nr. 5), „Moolit” (str. Schmidt,

¹¹² *Anuarul Orașului Chișinău...*, p. XIII.

¹¹³ A.N.A., F. 1404, inv. 1, d. 1460, f. 100; [Publicitate]. În: *Basarabia Economică*, an. 19, nr. 1, 1937, p. 94.

¹¹⁴ *Anuarul Orașului Chișinău...*, p. 92.

nr. 36). Vată din lână, bumbac și cârpe se produceau la Fabrica „Dvantman” (str. Cahul, nr. 8). La 5 februarie 1928, în adresa medicului-șef al orașului a parvenit o scrisoare anonimă în care se vorbea că s-a constatat multe boli molipsitoare, de aceea se atrăgea atenția la fabricile de vată, și, în mod special, la la „S. Trahtenbroit” unde peticele era „foarte molipsitoare”¹¹⁵.

Chișinăul avea și fabrici de clei, cum erau cele ale lui Meiman sau Mocanu, ultima aflată pe str. Banaia. SA „Porogen” activa pe str. Pruncului, nr. 12, fiind o întreprindere industrială specializată în distilarea lemnului. Producea săpun verde, potasă, acetic, picsafon¹¹⁶.

Prima fabrică din Basarabia „pentru felul de perii și de cultivarea părului de porc” a lui Fr. Rabinovici se afla pe str. Schmidt, nr. 82. Dispunea de un depozit pentru de perii și de pensule¹¹⁷. O altă Fabrică de Perii a aparținut lui L. Livșiț (str. Sf. Ilie, nr. 12)¹¹⁸.

Frații Elis și Camus Meitis, Mordco Finchelștein și Leib Vaisman erau proprietarii unei fabrici de lână artificială. Întreprinderea se afla în casa Teitlei Meitis, de pe str. Peter Rareș, nr. 69¹¹⁹.

Pe str. Unirii, nr. 2, funcționa Fabrica de Produse Metalice „Blitz”¹²⁰.

Bernard Vagner, domiciliat pe str. Vasile Lupu, nr. 1 (Vokzalnaia), avea la aceeași adresă o Fabrică de Lemn ce producea furci și greble de lemn¹²¹.

David Odesschi era proprietarul unui atelier de piepteni, amplasat pe str. Schmidt, nr. 23¹²².

La periferia Chișinăului, spre Bariera Sculeni, erau mai multe potcovării. „Din maghernițe vechi se strecoară zgomotul muzical de ciocan, care se prăbușește peste nicovală și sar scânteii roșii. «Pacienții» așteaptă afară cu căpăstrul legat de un gard, așteptând ca mâna potcovarului să le încalțe din nou copitele”¹²³.

Societatea Meseriașilor și Industriașilor Mici din Chișinău

La 4 aprilie 1925 a fost fondată Societatea Meseriașilor și Industriașilor Mici din Chișinău. Sediul se afla pe str. Sinadino, nr. 35. Includea toți meseriașii Chișinăului și din împrejurimi. Avocatul Societății era Ghenrih Ziskis. La 6 mai

¹¹⁵ A.N.A., F. 1404, inv. 1, d. 1456, ff. 120–121.

¹¹⁶ *Anuarul Orașului Chișinău...*, p. 4.

¹¹⁷ *Ibidem*, p. 92.

¹¹⁸ *Anuarul Chișinăului pe anul 1940...*, p. 64.

¹¹⁹ A.N.A., F. 1404, inv. 1, d. 1456, f. 3.

¹²⁰ *Ibidem*, d. 1460, f. 2.

¹²¹ *Ibidem*, f. 34.

¹²² *Ibidem*, d. 1456, f. 51.

¹²³ *Portretul unei periferii*. În: *Gazeta Basarabiei* (Chișinău), nr. 410, 1936, p. 1

1928, Societatea și-a modificat denumirea în Societatea Meseriașilor și Industriașilor Mici din Basarabia, cu sediul în Chișinău, str. Ștefan cel Mare, nr. 107¹²⁴. În 1928, veniturile și cheltuielile societății au fost de 150.000 lei. Pe lângă Societate funcționa o Casă de Ajutor mutual ce avea drept scop ajutorarea membrilor ei în caz de boală, invaliditate etc.

Considerații finale

Viața economică a cetățenilor a cuprins activități din domeniile agrar, al industriei alimentare, construcției etc. Comerțul a asigurat furnizarea atât cu produse locale, naționale cât și de peste hotare. Fluxul masiv de oameni prin urbe a activizat sfera serviciilor. O serie de măsuri ale autorităților au avut drept scop stabilizarea pieței, marcată de speculă, iregularități. Sistemul financiar a fost marcat de o explozie a numărului de bănci.

Industria din Chișinăul interbelic s-a racordat, în primul rând la necesitățile aprovizionării locale și regionale, mai puțin la cele naționale și internaționale. A ieșit în evidență industria alimentară și a băuturilor direcționată spre consumul produselor de necesitate cotidiană. Ramuri industriale au fost racordate la furnizarea de materie primă locală. Treptat, tehnologiile rudimentare aplicate în domeniul industrial au început să fie înlocuite cu cele moderne, asigurând, în acest fel, un standard mai înalt al produselor.

SURSE ICONOGRAFICE

Fig. 1. Depozitul de fermentare a tutunului din Chișinău, anii 1930.

Sursă: *Enciclopedia României*, vol. III. Economia națională. Cadre și producție, București, Imprimeria Națională, 1939, p. 1001.

¹²⁴ ANR, F. Ministerul Muncii, d. 43/1928, f. 8, 23, 28, 49.

Fig. 2. Ștrandul lui Bivol (în partea stângă, pe fundal, se văd depozitele Fabricii de Tutun), anii 1930. Colecția foto: Iurie Cojocaru

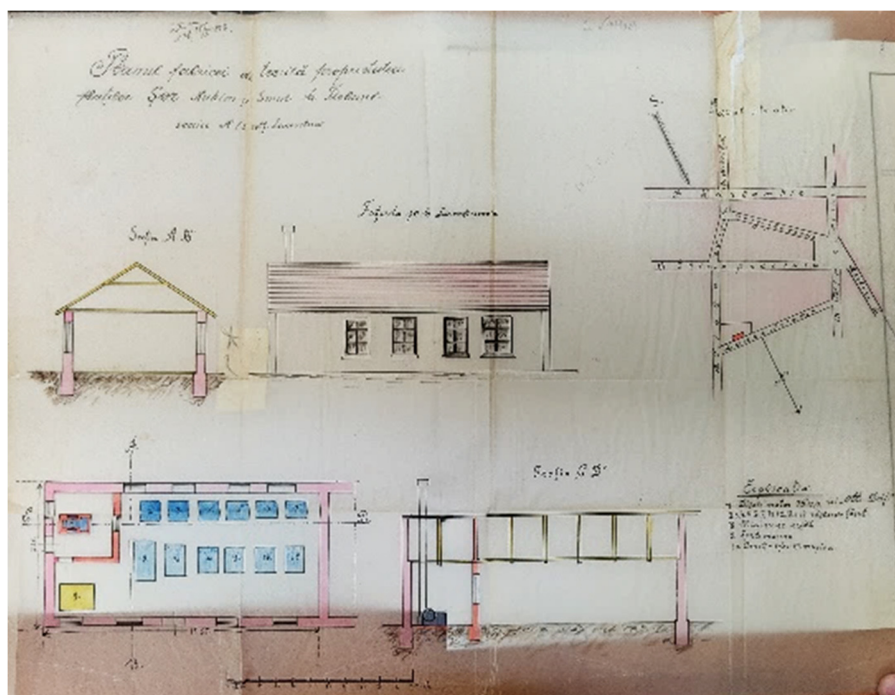

Fig. 3. Planul Fabricii de Textile, proprietatea fraților Nuhim Șor și Smuli, 1928
Sursă: ANR. F. Ministerul Industriei și Comerțului, 1927–1929, d. 43/1928, f. 5.

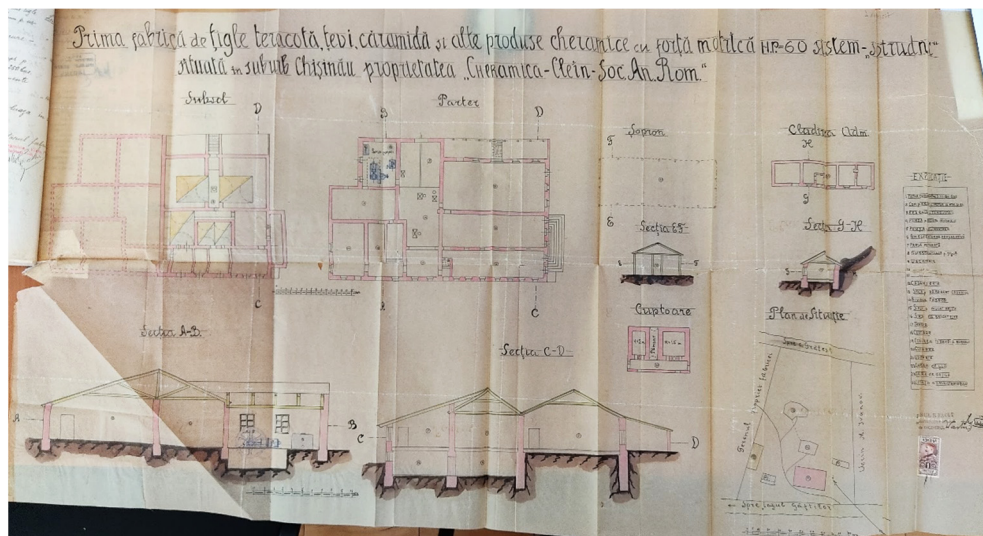

Fig. 4. Planul Fabricii de Ceramică „Klein” (Klein)

Sursă: ANR. F. Ministerul Industriei și Comerțului, 1927–1929, d. 7, f. 6.